

„Zainspirowani Antykiem..”

Pakiet scenariuszy zajęć dramowych skierowanych do młodzieży ze szkół ponadpodstawowych

Materiały zawarte w niniejszej publikacji powstały w ramach projektu „Zainspirowani Antykiem”, dofinansowanego ze środków Miasta Gdańska. Projekt był realizowany przez Stowarzyszenie Praktyków Dramy STOP-KLATKA w okresie 16.09-19.12.2019 r. wspólnie z młodzieżą z II LO im. dr W. Pniewskiego w Gdańsku.

WSTĘP

Na kolejnych stronach znajdziesz dziesięć scenariuszy 60- lub 90-minutowych zajęć dramowych, umożliwiających interaktywną analizę wybranych fragmentów utworu „Sejm Kobiet” Arystofanesa.

Scenariusze opracowaliśmy i przetestowaliśmy w ramach projektu „Zainspirowani antykiem” wspólnie z grupą dziesięciu uczniów i uczennic II LO w Gdańsku. W naszym przypadku były to zajęcia pozalekcyjne, których owocem był spektakl Teatru Forum zagrany czterokrotnie na terenie szkoły.

Tak było akurat w naszym przypadku, jednak ostateczny ich kształt w tej publikacji powoduje, że ze scenariuszy można skorzystać pojedynczo lub zrealizować cały cykl bez wieńczenia go spektaklem.

Scenariusze te, mogą być dla Ciebie inspiracją, jeśli:

- prowadzisz koło zainteresowań lub lekcje w szeroko pojętym obszarze humanistycznym;
- prowadzisz zajęcia teatralne, podczas których tworzycie z młodzieżą autorskie spektakle;
- chcesz skorzystać z ćwiczeń dramowych do analizy tekstu literackiego, a w szczególności szukania odzwierciedlenia pokazanych tam mechanizmów w dzisiejszym świecie;
- zależy Ci, aby podjąć z młodzieżą dialog dotyczący mechanizmów społecznych dostrzeganych w otaczającej ich rzeczywistości;
- szukasz form pracy z młodzieżą, które zakładają równorzędność w relacji pomiędzy osobą prowadzącą a uczestnikami i uczestniczkami zajęć oraz pozwalają na wspólną refleksję nad ważnymi społecznie zagadnieniami, chcesz rozwijać krytyczne myślenie.

Zapraszamy do wdrożenia ich w praktykę oraz własnego eksperymentowania z zamieszczonymi ćwiczeniami 😊

Agnieszka Buśk i Marian Pułtuski

Zajęcia 1: Poznajmy się lepiej (90 min)

Cel	Zapoznanie się osób uczestniczących, pierwsze nawiązanie do tematyki zajęć
Niezbędne materiały	Blok flipchart z zapisanymi wcześniej na oddzielnych stronach zdaniami z etapu 1 scenariusza lub slajdy do wyświetlenia na rzutniku Zegarek lub stoper / minutnik (np. w telefonie)

ETAP 1 – ROZMOWY W DWÓJKACH (ok. 35 min)

Zaproś uczniów i uczennice, aby usiedli na krzesłach w dwóch kręgach (wewnętrznym i zewnętrznym), twarzami do siebie. Stworzą tym samym pary do rozmów. Powiedz, że przed nimi 6 rund rozmów. Każda z nich potrwa ok. 2 minuty, za każdym razem (na flipcharcie lub slajdzie) będzie podany temat rozmowy. Wszystkie pary będą rozmawiać równolegle, ważne jest, aby w tym czasie wypowiedziały się obydwie osoby, a Ty będziesz mierzyć czas. Po upływie dwóch minut w każdej rundzie, sygnalizujesz koniec czasu i zapraszasz osoby siedzące w zewnętrznym kręgu, aby przesiadły się o jedno krzesło w prawo – tworząc tym samym nowe pary do kolejnej rozmowy.

Kolejne tematy do rozmów, które warto zapisać wcześniej na flipcharcie (i przekładać kolejno kartki) lub umieścić na slajdach¹:

1. Wybrałem/-am tę szkołę bo...;
2. Za trzy lata widzę siebie jako...;
3. Gdybym miał/-a nieograniczone możliwości czasowe i budżetowe w ciągu 7 dni to ...;
4. W moim otoczeniu dostrzegam nierówności związane z:
 - a) statusem materialnym,
 - b) płcią,
 - c) wiekiem,
 - d) inne (jakie?),
 - e) nie dostrzegam żadnych*Podajcie przykład do wybranej odpowiedzi;*

¹ Tematy do rozmów można dopasować wedle potrzeb

5. „Zbawić was jeszcze może moja rada. Kobietom trzeba oddać w ręce państwo, twierdzą, bo one przecież w naszych domach są szafarkami i stróżami mienia.” (Arystofanes, „Sejm kobiet”)
Jakie odzwierciedlenie mają / mogą mieć te słowa w dzisiejszym świecie?
6. „Wszyscy musimy tworzyć teatr, by dowiedzieć się kim jesteśmy i kim możemy się stać.” (Augusto Boal) Jak rozumiem ten cytat?

Refleksje

A) Po ostatniej rozmowie poproś wszystkie osoby, aby stworzyły jeden krąg z krzesel. Zaprosz grupę do rundki podsumowującej wszystkie rozmowy.

Zadaj pytanie: Która z tych rozmów najmocniej zapadła Wam w pamięć? Co było tego powodem?

Podsumuj rundkę zdaniem, że trzy ostatnie tematy rozmów nawiązują do tematyki i formy warsztatów.²

B) Na koniec rundki poproś, aby osoby uczestniczące dobrały się w trójki z osobami obok których aktualnie siedzą. Kiedy już to zrobią, powiedz, żeby przez najbliższe 2 minuty, w tych trójkach podzielili się między sobą odpowiedzią na pytanie „Czego oczekuję od tych warsztatów dla siebie?”, a w kolejnym kroku poszukali odzwierciedlenia tych haseł w stop-klatkach stworzonych z własnych ciał. Po upływie wskazanego czasu zaprosz każdą trójkę do zaprezentowania na forum stop-klatek i ujawnienia ich tytułów, czyli oczekiwań względem warsztatów.³

ETAP 2 – RÓŻNE OBLICZA NIESPRAWIEDLIWOŚCI (ok. 50 min)

Osoby uczestniczące zostają w tych trójkach⁴, w których realizowały ostatnie zadanie. Na flipcharcie zapisz dużymi literami hasło „NIESPRAWIEDLIWOŚĆ” i zaprosz każdą trójkę do krótkiej dyskusji dot. możliwych sytuacji jakie mogą je odzwierciedlić, aby docelowo ustawić stop-klatkę oddającą kwintesencję tego hasła /

² Jeżeli korzystasz z tych scenariuszy w procesie tworzenia spektaklu Teatru Forum, w tym miejscu warto wspomnieć na czym polega ta metodyka pracy.

³ Tę część warto zrealizować jeśli te zajęcia są wprowadzeniem do całego cyklu. Po zaprezentowaniu oczekiwań, powiedz, że odniesiecie się jeszcze do nich na kolejnych zajęciach.

⁴ Jeśli grupa jest liczniejsza niż 12 osób, podziel ją na cztero- lub pięcioosobowe podgrupy. Tak, aby łącznie było ich nie więcej niż 4.

o takim właśnie tytule. Stop-klatka może przedstawiać jakąś rzeczywistą sytuację (postaci w danym kontekście) lub być symboliczna. Grupy mają na to ok. 5 min.

Powiedz, że docelowo zaprosisz kolejno każdą trójkę do zaprezentowania stop-klatki, a potem do grupowej analizy przedstawionego mechanizmu.

Po upływie czasu na przygotowanie, zaprosz jedną z trójek do prezentacji swojej stop-klatki i wspólnej jej analizy wg poniższego schematu. W taki sam sposób przeanalizujcie prezentacje pozostałych grup.

1. Grupa ogląda obraz jednej z trójek, który jest w bezruchu. Zaprosz osoby oglądające, aby powiedziały co widzą na przedstawionym obrazie, jakie mają z nim skojarzenia. Jeśli jest potrzeba, można na chwilę uruchomić stop-klatkę.⁵
2. Zapytaj o to, która postać / który element obrazu jest w najtrudniejszej sytuacji lub najsilniej doświadcza niesprawiedliwości. Zapytaj, co wg oglądających to powoduje, co potęguje ten stan. A następnie zapytaj o to, jakie działanie tej postaci / tego elementu może zminimalizować efekt niesprawiedliwości.
3. Na podstawie udzielonych odpowiedzi, wybierz jedno lub dwa działania do przetestowania - zaprosz chętną osobę spośród oglądających do tego, aby zamieniła się miejscami z postacią / elementem stop-klatki wskazanej jako najmocniej doświadczającej niesprawiedliwości i przetestowała to, jak zmieni się obraz / sytuacja / działanie pozostałych postaci lub elementów po wprowadzeniu podanej propozycji.
4. Po dokonaniu zmiany podsumujcie zaprezentowane rozwiązania. Możesz zapytać: „Co spowodowało największą różnicę?”, „Jak to rozwiązanie długofalowo mogłoby zmienić sytuację?” lub (w przypadku jeśli stop-klatka była symboliczna) „Jakie byłoby to działanie w rzeczywistym świecie?”

ETAP 3 – PODSUMOWANIE (ok. 5 min)

Na zakończenie zaprosz wszystkie osoby, aby usiadły w jednym kręgu. Poproś, aby każda osoba jednym słowem lub zdaniem nazwała to, czym były dla niej dzisiejsze zajęcia.

⁵ Tylko w sytuacji kiedy nie ma fizycznego zagrożenia dla osób ustawiających tę stop-klatkę

Zajęcia 2: Blżej antyku (60 min)

Cel	Przybliżenie charakterystyki czasów antycznych, poszukiwanie pierwszych połączeń z dzisiejszymi czasami
Niezbędne materiały	Kartki A4 (12 szt.) i długopisy / mazaki (3-6 szt.) Flipchart i markery Post-ity lub 9 małych karteczek Ew. film: https://www.youtube.com/watch?v=EWPIonVYILM

ETAP 1 - ROZGRZEWKĄ (ok. 10 min)

Stańcie wszyscy w kręgu. Powiedz, że za chwilę każda osoba kolejno powie swoje imię, dodając do tego wymyślony przez siebie gest / ruch ciała oddający jej charakter (można również modulować głosem podczas wypowiedzania imienia), a cała grupa jak echo będzie odtwarzać usłyszane imię i zaobserwowany gest / ruch. Możesz podać przykład aranżując swoje imię.

Daj grupie chwilę, aby każdy pomyślał nad swoją aranżacją i ją zapamiętał, a następnie zróbcie rundę imion w autorskich aranżacjach i echem grupowym.

W kolejnym kroku podziel grupę na mniejsze, np. czteroosobowe zespoły (może być poprzez odliczanie od 1 do 4). Zadaniem każdego zespołu będzie stworzenie krótkiej choreografii z gestów / ruchów, które członkowie i członkinie zespołów pokazywali w poprzedniej ogólnogrupowej rundzie. Linią melodyczną do choreografii będą imiona osób z danego zespołu z głośno ujętymi tylko samogłoskami (po usunięciu z nich wszystkich spółgłosek, np. imię KASIA będzie wtedy brzmiało A-I-A, imię KATARZYNA: A-A-Y-A). Z połączonych ze sobą samogłosek z wszystkich imion, zespół tworzy melodię, sam decydując o tonacji, tempie zmian i długości brzmienia poszczególnych głosek. Czas na przygotowanie choreografii i linii melodycznej to ok. 4 min., potem następują prezentacje każdego z zespołów.

ETAP 2 - USTALENIE ZADAŃ WSPÓLNEJ PRACY PODCZAS WARSZTATÓW (15 min)

Poproś osoby uczestniczące, aby pozostały w zespołach, w których przed chwilą dokonywali prezentacji. Rozdaj każdemu zespołowi trzy kartki oraz długopis lub mazak. Zaproś każdy zespół, aby rozłożyli przed sobą dwie kartki i na jednej z nich

na środku zapisali słowo „OCZEKIWANIA”, na drugiej słowo „OBAWY”. Następnie poproś, aby przedyskutowali i spisali wokół tych słów jakie mają oczekiwania (w odniesieniu zarówno do tych, które padły na poprzednich warsztatach, jak też nowe, które mogły pojawić się po kolejnych ćwiczeniach, w których brali udział), a jakie obawy wobec warsztatów i wspólnej pracy. Czas na tę aktywność, to ok. 4 min.

Po upływie wskazanego czasu, poproś grupy o odczytanie zapisanych oczekiwań i obaw. Podsumujcie wspólnie te, które padły kilkakrotnie (jeśli to miało miejsce). Następnie, poproś o zapisanie na środku trzeciej kartki słowa „ZASADY” oraz zapisanie wokół niego propozycji minimum trzech zasad dot. zachowań w grupie, które zdaniem zespołów zwiększą prawdopodobieństwo realizacji wymienionych oczekiwań oraz zminimalizują wymienione obawy. Przeznacz na to ok. 3 min.

Podczas gdy zespoły będą zapisywać propozycje, Ty zapisz markerem na górze kartki flipchart słowo „KONTRAKT”. Po upływie wskazanego czasu poproś jedną z grup o odczytanie pierwszej propozycji zachowania. Zapytaj czy inne zespoły mają podobne propozycje. Jeśli nie, zapytaj grupę o to, na ile chcą przyjąć tę zasadę jako obowiązującą podczas zajęć (w przypadku zgody zapisz ją na przygotowanym flipcharcie, w przypadku odmowy zapytaj o alternatywę). Jeśli inne grupy mają podobne brzmienie, poproś o odczytanie i wspólnie ustalcie ostateczne brzmienie zasady. Przejdź tak kolejno przez wszystkie propozycje zasad zapisane przez zespoły, dbaj o to, aby finalnie zapisać je językiem zachowań (tak, aby te zasady były konkretne i mierzalne, umożliwiały wspólne rozumienie, np. zamiast słuchamy się wzajemnie → w jednym czasie mówi jedna osoba).

Kiedy wszystkie zasady zostaną spisane na flipcharcie, możesz zaprosić wszystkich do złożenia swojego podpisu pod wspólnym kontraktem – jako symbolu dla jego przyjęcia.

ETAP 3 - ANTYK OD STRONY NIERÓWNOŚCI (30 min)

Przygotuj (najlepiej wcześniej) trzy zestawy małych karteczek, na których napisz drukowanymi literami trzy hasła (jedno hasło na jednej karteczce):

- 1) STAROŻYTNA GRECJA, NIERÓWNOŚCI, TEATR
- 2) STAROŻYTNA GRECJA, NIERÓWNOŚCI, AGORA
- 3) STAROŻYTNA GRECJA, NIERÓWNOŚCI, SEJM

Zaproś grupę do podzielenia się na trzy zespoły poprzez kolejne odliczanie: Ateny, Sparta, Korynt, Ateny, Sparta, Korynt itd... Osoby wypowiadające „Ateny” tworzą jedną podgrupę, wypowiadający „Sparta” – drugą i wypowiadający „Korynt” – trzecią. Każdej grupie rozdaj po zestawie karteczek i poproś o przedyskutowanie haseł jakie otrzymali. Poproś, aby podzielili się skojarzeniami i obrazami jakie przychodzą im do głowy w związku z tymi hasłami. Jeżeli potrzebują mogą korzystać z internetu w telefonach. Powiedz, że docelowo, każda podgrupa ma za zadanie stworzyć nieruchomy obraz prezentujący jakąś sytuację, której można odnaleźć te trzy hasła, które otrzymali. Na dyskusję i stworzenie obrazu mają 7 min., po których nastąpi prezentacja i wspólna analiza obrazów.

Po upływie czasu na przygotowanie zaproś wszystkie grupy, aby ustawiły swój obraz / fotografię, zastygają na Twoje klaśnięcie. Powiedz, aby zapamiętali swoje ustawienia, a następnie wybierz jeden z obrazów do eksplorowania (pozostałe podgrupy rozluźniają się i podchodzą obejrzyć wybrany obraz). Zapytaj, co widzą, gdzie dzieje się akcja, kim mogą być poszczególne postaci, jakie są relacje między nimi. Możesz wprowadzić możliwość zadawania pytań postaciom z obrazu przez oglądających (wtedy postać odpowiada „z roli” improwizując na podstawie przyjętych wcześniej założeń).

Po wysyceniu treści z pierwszego obrazu, poproś osoby będące w nim postaciami / elementami, aby się rozluźniły i „strząsnęły” z siebie odgrywane role i przejdźcie do analizy następných obrazów zachowując tę samą strukturę.⁶

Refleksje

Kiedy przeanalizujecie wszystkie obrazy, usiądźcie wszyscy w kręgu. Zapytaj grupę o wrażenia i ich refleksje. Możesz skorzystać z poniższych pytań:

- Które elementy z obejrzanych obrazów zapamiętaliście najmocniej?
- Jakie emocje Wam towarzyszyły podczas oglądania i analizy obrazów?
- Jakie myśli Wam się pojawiały w trakcie?
- Co z tych obrazów było Wam bliskie / znajome, a co nieznanne / obce?
- Które z elementów można odnaleźć w dzisiejszym świecie?

⁶ Jeżeli będzie taka potrzeba, po analizie każdego obrazu, jego autorki i autorzy mogą pokazać / powiedzieć hasła, które otrzymali do jego stworzenia.

ETAP 4 - PODSUMOWANIE (5 min)

Poproś każdą osobę, aby w jednym zdaniu podsumowała swój dzisiejszy udział w warsztatach.

Na zakończenie powiedz, że na kolejnych zajęciach zajmiecie się fragmentami utworu „Sejm kobiet” Arystofanesa, który napisał go w 392 r. p.n.e. Zaproś chętne osoby do zgłębienia pomiędzy zajęciami charakterystyki antycznej Grecji (jako inspirację możesz udostępnić link do filmu zamieszczony w tabelce na górze scenariusza).

Zajęcia 3: Rola kobiet w społeczeństwie / społecznościach (90 min)

Cel	Przyjrzenie się społecznemu postrzeganiu roli kobiet
Niezbędne materiały	Różnokolorowe miękkie piłki (najlepiej jeśli będą też o różnych kształtach): 3 sztuki Wersety 99-115 utworu „Sejm kobiet”: „ <i>Lecz chodźmy, żeby wszystkiego dokonać (...)</i> ” (oryginały lub ksero tego fragmentu dla każdej z osób, ew. jedno na dwie osoby) Flipchart i markery lub zwykła tablica do pisania

ETAP 1 - SKOJARZENIA DOT. TEMATYKI ZAJĘĆ (ok. 15 min)

Stańcie wszyscy w kręgu. Weź do ręki jedną piłkę i powiedz, że za chwilę spontanicznie ustalicie kolejność podawania sobie piłki. Pierwsza osoba patrzy na dowolną inną osobę, wypowiada jej imię i rzuca do niej piłkę (tak, aby odbierający rzut był przygotowany). Ważne jest, aby nie podawać do osób stojących obok (to ułatwi zauważenie rzutów w dalszej części ćwiczenia). Zainicjuj podawanie piłki przez wypowiedzenie imienia jednego z uczestników / uczestniczek oraz rzut i poproś o kontynuację. Ostatnia osoba podaje piłkę z powrotem do Ciebie. Aby utrwalić kolejność, zróbcie jeszcze jedną rundę – zaznacz, by osoby uczestniczące zapamiętały kolejność.

Weź do ręki inną piłkę i poproś wszystkie osoby stojące w kręgu, aby pomyślały jakie przychodzą im do głowy skojarzenia do hasła „KOBIEȚA”. Po czym, zróbcie rundę podawania piłki wraz z mówieniem skojarzeń (tu, zamiast imion wymienianych przed rzutem, pojawią się hasła). Zanim rzucisz do pierwszej osoby, zapytaj ją o jej skojarzenie i użyj go podając piłkę, potem zaproś kolejne osoby do kontynuacji wg kolejności z poprzedniej rundy (czyli rzucając mówimy nie swoje skojarzenie, lecz osoby do której podajemy). Zróbcie dwie rundy, aby utrwalić kolejność.

Weź do ręki trzecią piłkę i w pierwszej kolejności przetestujcie podawanie w odwrotnym kierunku niż dwie poprzednie rundy (podajesz do osoby, od której wcześniej otrzymywałaś/-eś piłkę). Następnie, jak w rundzie wcześniejszej, poproś o znalezienie skojarzeń do słowa „NIERÓWNOŚCI”. Wymieńcie wszystkie skojarzenia rzucając do kolejnych osób w odwrotnej kolejności.

W ostatnim kroku zaprosz grupę do połączenia wszystkich trzech rund. Zaczynij od podawania z mówieniem imienia. Po tym jak piłka zostanie podana do min. trzeciej osoby, rzuć drugą piłkę ze skojarzeniem do słowa „KOBIEŃA”. Po chwili rzuć trzecią piłkę w odwrotnym kierunku ze skojarzeniem do słowa „NIERÓWNOŚCI”. Kiedy wróci do Ciebie pierwsza piłka, podaj ją z powrotem do pierwszej osoby – tak, aby przez dwa lub trzy okrążenia podawane były nieprzerwanie wszystkie trzy piłki równolegle.

Ćwiczenie podsumuj krótko korzystając z poniższych pytań:

- Które hasła skojarzenia najmocniej zapadły Wam w pamięć? Czemu?
- Z którymi ze skojarzeń dot. hasła „KOBIEŃA” zgadzacie się najmniej? Jakie odczucia one w Was wywołują?

ETAP 2 – ANALIZA FRAGMENTU UTWORU LITERACKIEGO (ok. 25 min)

Podziel grupę na trzy podzespoły lub poprosz aby samodzielnie dobrali się w trzy równoliczne podzespoły. Zaprosz każdy zespół, aby znalazł sobie miejsce w sali, w miarę daleko od innych zespołów. Rozdaj każdej osobie fragment tekstu literackiego (wersety wskazane w tabelce).

Poprosz każdy zespół o przeczytanie otrzymanego fragmentu tekstu oraz dyskusję wokół pytań, które zapisz na flipcharcie lub tablicy:

- 1) O czym jest ten fragment?
- 2) Jakie postawy kryją się za wypowiedziami poszczególnych postaci?
- 3) Jakie myśli i przekonania mogą stać za tymi postawami? (których wprost nie ma w tekście)

Daj grupom ok. 7 min. na przeczytanie i dyskusję, po czym zapytaj o ich refleksje – odpowiedzi na zapisane pytania. Gdy będą dzielić się odpowiedziami dot. myśli i przekonań postaci – spisuj je na tablicy (minimum 4).⁷

Następnie poprosz każdy zespół, aby zdecydował, jakie jedno spośród spisanych przekonań chce dalej eksplorować. Wybierzcie z listy trzy przekonania – po jednym dla każdego zespołu. A następnie poprosz każdy zespół, aby przygotował się do odegrania otrzymanego fragmentu tekstu z mocnym uwypukleniem przekonania jakie wybrał.⁸ Przeznacz na przygotowania ok. 10 min, podkreślając że grupy mogą korzystać z przedmiotów znajdujących się w sali.

⁷ Możesz wypisać je w formie tabeli, gdzie w nagłówkach będą postaci, a niżej ich myśli i przekonania.

⁸ Zapewnij, że mogą swobodnie korzystać z kartek z tekstem w czasie odgrywania ról.

Po upływie tego czasu zaprosz kolejno grupy do prezentacji. Po każdej prezentacji zapytaj oglądających:

- Co dla Was osobiście było najmocniejsze w przekazie tej sceny?
- Co nowego lub specyficznego zaobserwowaliście w tym ujęciu (w odniesieniu do poruszanej tematyki)?

Odpowiedzi na drugie pytanie zapisuj na flipcharcie / tablicy w podziale na przekonania, które były oparte sceny.

ETAP 3 - SZUKANIE ODZWIERCIEDLENIA POKAZANYCH MECHANIZMÓW W DZISIEJSZYM ŚWIECIE (ok. 45 min)

Zespoły nadal zostają w składach, w których pracowały wcześniej. Zaproś je teraz do analizy zapisanych na flipcharcie / tablicy odpowiedzi dot. przygotowanej przez nich sceny. Powiedz, że będziecie szukać nowych odsłon dla spisanych znaczeń. Najpierw odzwierciedlenia ich generalnie w dzisiejszym świecie, a potem w ich – jako młodzieży – najbliższym otoczeniu.

Odsłona pierwsza

Zadaniem każdego zespołu będzie teraz przygotowanie nowej, autorskiej sceny, która byłaby odbiciem lustrzanym mechanizmu pokazanego przez nich w pierwszym ujęciu, ale osadzonym w dzisiejszych czasach. Pytania, które mogą być pomocne w opracowaniu sceny i dialogów:

- Gdzie w dzisiejszych czasach można usłyszeć podobne wypowiedzi?
- Gdzie można zaobserwować pokazane postawy? Kto wobec kogo je prezentuje?
- Kto ma / może mieć podobne przekonania?
- Jaka sytuacja z dzisiejszych czasów mogłaby zostać podobnie skomentowana, jak nasza scena przed chwilą? (tu warto, aby spisane na poprzednim etapie odpowiedzi były dobrze widoczne)

Czas na przygotowanie nowych scen to ok. 15 min. Po upływie tego czasu grupy kolejno odgrywają stworzone sceny. Po każdej ze scen zapytaj oglądających:

- Co zobaczyliście? Jaki to dla Was rodzaj sytuacji?

- Na ile / z jaką częstotliwością dostrzegacie te elementy w swoim otoczeniu lub w mediach?

Odsłona druga

Ostatnim zadaniem dla każdego zespołu jest znalezienie drugiego odzwierciedlenia mechanizmu (przekonania), który eksplorują. Tym razem osadzonego w ich najbliższym otoczeniu, w świecie, w którym na co dzień funkcjonują. Pytania pomocne do pracy nad sceną:

- Gdzie Wy osobiście słyszycie podobne zdania? Od kogo do kogo są kierowane?
- Kto wobec kogo prezentuje podobne postawy?
- Jaka sytuacja najlepiej oddaje ten mechanizm? W jakim miejscu i okolicznościach ma najczęściej miejsce?

Czas na przygotowanie ostatnich scen to ok. 10 min. Po upływie tego czasu grupy kolejno odgrywają stworzone sceny. Po każdej ze scen zapytaj oglądających:

- Co teraz zobaczyliście?
- Które elementy znacie z doświadczenia?
- Jakie mogą być w tej sytuacji rozwiązania / konstruktywne reakcje?⁹

ETAP 4 - PODSUMOWANIE (ok. 5 min)

Stańcie wszyscy w kręgu i korzystając formuły pierwszego ćwiczenia z piłką, a także ustalonej już wtedy kolejności podawania wg imion, zróbcie rundę haseł / zdań, z którymi każda osoba kończy warsztaty.

⁹ Jeśli to pytanie jest adekwatne do tego co pokazała grupa (np. sytuację problemową).

Zajęcia 4: Podejście do posiadania władzy (90 min)

Cel	Przeanalizowanie pozycji władzy i jej relacji ze społeczeństwem
Niezbędne materiały	Wersety 173-185 utworu „Sejm kobiet”: „ <i>Słuchajcie! Troska moja o tę ziemię (...)</i> ” (oryginały lub ksero tego fragmentu dla każdej z osób, ew. jedno na dwie osoby) Flipchart i markery lub zwykła tablica do pisania

ETAP 1 - SKOJARZENIA DOT. TEMATYKI ZAJĘĆ (ok. 10 min)

Zaproś grupę do trzyetapowego spaceru po sali. Spacer ma na celu poszukanie w sobie możliwych wyrazów ekspresji dla wybranych ról / postaci. Pierwszy etap spaceru to chodzenie (poruszanie się) jak dana postać, drugi etap to dodanie (powtarzalnego) dźwięku lub słowa, trzeci – dodanie (powtarzalnego) gestu. Każdy etap spaceru w danej roli trwa ok. pół minuty, spacerujcie w różnych kierunkach, każdy w wybranym przez siebie tempie.

Role / postaci, które podawaj kolejno do trzyetapowej ekspresji:

1. Polityk
2. Osoba, która wszystko ma
3. Osoba, której wszystkiego brakuje

Spacer eksplorujący każdą z postaci zakończcie wspólnym ustawieniem się w kręgu, tak żeby każda osoba w stop-klatce pokazała kwintesencję swojej wersji danej roli.

Po trzech spacerach krótko podsumuj ćwiczenie, korzystając z pytań poniżej:

- Co łączyło pokazanych polityków? Co było inne / unikalne?
- Co łączyło osoby, które mają wszystko? A co było inne / unikalne?
- Co łączyło osoby, którym wszystkiego brakuje? A co było inne / unikalne?
- Która z tych trzech ról, które kreowaliście była dla Was osobiście najbardziej ciekawa?

ETAP 2 – ANALIZA FRAGMENTU UTWORU LITERACKIEGO (ok. 25 min)

Podziel grupę na trzy podzespoły lub poproś aby samodzielnie dobrali się w trzy równoliczne podzespoły. Zaproś każdy zespół, aby znalazł sobie miejsce w sali, w miarę daleko od innych zespołów. Rozdaj każdej osobie fragment tekstu literackiego (wersety wskazane w tabelce).

Poproś każdy zespół o przeczytanie otrzymanego fragmentu tekstu oraz dyskusję wokół pytań, które zapisz na flipcharcie lub tablicy:

- 1) O czym jest ten fragment? Jakie postaci są obecne, jakie jeszcze mogą być domyślnie?
- 2) Jakie postawy kryją się za wypowiedziami poszczególnych postaci?
- 3) Jakie myśli i przekonania mogą stać za tymi postawami? (których wprost nie ma w tekście)

Daj grupom ok. 7 min. na przeczytanie i dyskusję, po czym zapytaj o ich refleksje – odpowiedzi na zapisane pytania. Gdy będą dzielić się odpowiedziami dot. myśli i przekonań postaci – spisz je na tablicy (minimum 4).¹⁰

Następnie poproś każdy zespół, aby zdecydował, jakie jedno spośród spisanych przekonań chce dalej eksplorować. Wybierzcie z listy trzy przekonania – po jednym dla każdego zespołu. A następnie poproś każdy zespół, aby przygotował się do odegrania otrzymanego fragmentu tekstu z mocnym uwypukleniem przekonania jakie wybrał.¹¹ Przeznacz na przygotowania ok. 10 min, podkreślając że grupy mogą korzystać z przedmiotów znajdujących się w sali.

Po upływie tego czasu zaproś kolejno grupy do prezentacji. Po każdej prezentacji zapytaj oglądających:

- Co dla Was osobiście było najmocniejsze w przekazie tej sceny?
- Co nowego lub specyficznego zaobserwowaliście w tym ujęciu (w odniesieniu do poruszanej tematyki)?

Odpowiedzi na drugie pytanie zapisuj na flipcharcie / tablicy w podziale na przekonania, które były oparte sceny.

¹⁰ Możesz wypisać je w formie tabeli, gdzie w nagłówkach będą postaci, a niżej ich myśli i przekonania.

¹¹ Zapewnij, że mogą swobodnie korzystać z kartek z tekstem w czasie odgrywania ról.

ETAP 3 – SZUKANIE ODZWIERCIEDLENIA POKAZANYCH MECHANIZMÓW W DZISIEJSZYM ŚWIECIE (ok. 45 min)

Zespoły nadal zostają w składach, w których pracowały wcześniej. Zaproś je teraz do analizy zapisanych na flipcharcie / tablicy odpowiedzi dot. przygotowanej przez nich sceny. Powiedz, że tak, jak na poprzednich zajęciach będziecie szukać nowych odśłon dla spisanych znaczeń. Najpierw odzwierciedlenia ich generalnie w dzisiejszym świecie, a potem w ich – jako młodzieży – najbliższym otoczeniu.

Odśłona pierwsza

Zadaniem każdego zespołu będzie teraz przygotowanie nowej, autorskiej sceny, która byłaby odbiciem lustrzanym mechanizmu pokazanego przez nich w pierwszym ujęciu, ale osadzonym w dzisiejszych czasach. Pytania, które mogą być pomocne w opracowaniu sceny i dialogów:

- Gdzie w dzisiejszych czasach można usłyszeć podobne wypowiedzi?
- Gdzie można zaobserwować pokazane postawy? Kto wobec kogo je prezentuje?
- Kto ma / może mieć podobne przekonania?
- Jaka sytuacja z dzisiejszych czasów mogłaby zostać podobnie skomentowana, jak nasza scena przed chwilą? (tu warto, aby spisane na poprzednim etapie odpowiedzi były dobrze widoczne)

Czas na przygotowanie nowych scen to ok. 15 min. Po upływie tego czasu grupy kolejno odgrywają stworzone sceny. Po każdej ze scen zapytaj oglądających:

- Co zobaczyliście? Jaki to dla Was rodzaj sytuacji?
- Na ile / z jaką częstotliwością dostrzegacie te elementy w swoim otoczeniu lub w mediach?

Odśłona druga

Ostatnim zadaniem dla każdego zespołu jest znalezienie drugiego odzwierciedlenia mechanizmu (przekonania), który eksplorują. Tym razem osadzonego w ich najbliższym otoczeniu, w świecie, w którym na co dzień funkcjonują. Pytania pomocne do pracy nad sceną:

-
- Gdzie Wy osobiście słyszycie podobny wydzźwięk zdań? Od kogo do kogo są kierowane?
 - Kto wobec kogo prezentuje podobne postawy?
 - Jaka sytuacja najlepiej oddaje ten mechanizm? W jakim miejscu i okolicznościach ma najczęściej miejsce?

Czas na przygotowanie ostatnich scen to ok. 10 min. Po upływie tego czasu grupy kolejno odgrywają stworzone sceny.

Po każdej ze scen zapytaj oglądających:

- Co teraz zobaczyliście?
- Które elementy znacie z doświadczenia?
- Jakie mogą być w tej sytuacji rozwiązania / konstruktywne reakcje?¹²

ETAP 4 - PODSUMOWANIE (ok. 10 min)

Usiądźcie w kręgu. Poproś, aby każda osoba pomyślała nad odpowiedziami na dwa pytania:

- Co sprzyja mi podczas tych zajęć?
- Co potrzebuję inaczej?

Daj grupie chwilę na zastanowienie się, a następnie zaproś osoby uczestniczące do rundki.¹³

¹² Jeśli to pytanie jest adekwatne do tego co pokazała grupa (np. sytuację problemową).

¹³ Jeśli prowadzisz cykl zajęć, postaraj się uwzględnić na kolejnych zajęciach potrzeby, które padną w rundce (o ile to możliwe / masz na to wpływ).

Zajęcia 5: Promowanie swoich przekonań (90 min)

Cel	Przyjrzenie się mechanizmowi agitowania
Niezbędne materiały	Werset 205 utworu „Sejm kobiet”: „A tyś, o ludu (...)” (oryginały lub ksero tego fragmentu dla każdej z osób, ew. jedno na dwie osoby) Flipchart i markery lub zwykła tablica do pisania

ETAP 1 - ROZGRZEWKA WPROWADZAJĄCA DO TEMATYKI ZAJĘĆ (ok. 15 min)

Stańcie wszyscy w kręgu, powiedz, że w tym ćwiczeniu będziecie szukać wieloznaczności różnych dźwięków i haseł. Z Twojej strony będą kolejno padały najpierw głoski, a później hasła i kto będzie miał pomysł na sposób ich wyrażenia (sposób wypowiedzenia + ruch / gest) – robi krok do środka kręgu i prezentuje. Za każdym razem zaczynaj rundę słowami „Na ile sposobów można wyrazić ...?”.

Proponowana kolejność:

- „A”¹⁴
- „O”
- „U”
- „WŁADZA”
- „PRAWORZĄDNOŚĆ”
- „DEMOKRACJA”
- „MOJA RACJA”

Przeznacz na każdą głoskę / hasło tyle czasu, aby wysycić jak najwięcej pomysłów. Jeśli jest chwilowa cisza, spokojnie ją przeczekaj (daj czas na zastanowienie się, szukanie nowych odśłon). Kiedy wyczerpią się pomysły, przejdź do kolejnej głoski lub hasła.

Na zakończenie podsumuj krótko ćwiczenie pytając osoby uczestniczące o to, które sposoby wyrazu najmocniej zapamiętały i co na to wpłynęło.

¹⁴ Możesz zacząć pierwszą rundę, tak aby zainspirować osoby uczestniczące. Np. „A” można wyrazić wykonując gest ziewania, wydając z siebie przeciągłe „aaaaa...”.

ETAP 2 – ANALIZA FRAGMENTU UTWORU LITERACKIEGO (ok. 30 min)

Podziel grupę na trzy podzespoły lub poproś aby samodzielnie dobrali się w trzy równoliczne podzespoły. Zaproś każdy zespół, aby znalazł sobie miejsce w sali, w miarę daleko od innych zespołów. Rozdaj każdej osobie fragment tekstu literackiego (werset wskazany w tabelce).

Poproś każdy zespół o przeczytanie otrzymanego fragmentu tekstu oraz dyskusję wokół pytań, które zapisz na flipcharcie lub tablicy:

- 1) O czym jest ten fragment?
- 2) Jakie emocje wiążą się z wypowiedziami lub reakcjami uczestników tej sytuacji?
- 3) Jakie różne motywy przewodnie z wypowiedzi Praksagory można by uwypuklić „marketingowo”? Jak mogłyby brzmieć jej hasła na billboardach?

Daj grupom ok. 7 min. na przeczytanie i dyskusję, po czym zapytaj o ich refleksje – odpowiedzi na zapisane pytania. Gdy będą dzielić się odpowiedziami dot. haseł na billboardy – spisz je na tablicy (minimum 4).

Następnie poproś każdy zespół, aby zdecydował, jakie jedno spośród spisanych haseł chce dalej eksplorować. Wybierzcie z listy trzy hasła – po jednym dla każdego zespołu. Następnie poproś każdy zespół, aby przygotował się do modyfikacji i odegrania otrzymanego fragmentu tekstu z mocnym uwypukleniem hasła jakie wybrał. Zaproś zespoły do stworzenia zmodyfikowanych przemówień Praksagory koncentrujących się na hasle, do którego przekonuje zebrane kobiety. Zachęć do uwypuklenia przekazu emocjonalnego jako tła dla prezentowanych treści. Przeznacz na przygotowania ok. 15 min, podkreślając że grupy mogą korzystać z przedmiotów znajdujących się w sali.

Po upływie tego czasu zaproś kolejno grupy do prezentacji. Po każdej prezentacji zapytaj oglądających:

- Jak nacisk na jedno z haseł zmienił przekaz tej sceny?
- Co nowego lub specyficznego zaobserwowaliście w tym ujęciu?

ETAP 3 – SZUKANIE ODZWIERCIEDLENIA POKAZANYCH MECHANIZMÓW W DZISIEJSZYM ŚWIECIE (ok. 40 min)

Zespoły nadal zostają w składach, w których pracowały wcześniej. Zaproś je teraz do analizy informacji zwrotnych od oglądających do przygotowanej przez nich sceny (odpowiedz na pytania podsumowujące po prezentacji). Powiedz, że tak, jak na poprzednich zajęciach będziecie szukać odzwierciedlenia pokazanych sytuacji w dzisiejszych czasach.

Odsłona pierwsza

Zadaniem każdego zespołu będzie teraz przygotowanie nowej sceny, która będzie osadzona w dzisiejszych czasach. Pytania, które mogą być pomocne w opracowaniu sceny:

- Gdzie w dzisiejszych czasach można usłyszeć podobne hasła / wypowiedzi?
- Od kogo do kogo są kierowane?
- W jaki sposób są wypowiedzane? (jakie emocje i postawy im towarzyszą)

Czas na przygotowanie nowych scen to ok. 10 min. Po upływie tego czasu grupy kolejno odgrywają stworzone sceny. Po każdej ze scen zapytaj oglądających:

- Co zobaczyliście? Co było znajome?
- Kiedy dostrzegacie te elementy w swoim otoczeniu lub w mediach?
- Co świadczy o rzetelności przekazu, a co o jego braku?

Odsłona druga

Ostatnim zadaniem dla każdego zespołu jest znalezienie drugiego odzwierciedlenia sceny, hasła które eksplorują. Tym razem osadzonego w ich najbliższym otoczeniu, w świecie, w którym na co dzień funkcjonują. Pytania pomocne do pracy nad sceną:

- Gdzie Wy osobiście stykacie z podobnym nastawieniem emocjonalnym osób przekonujących i słuchających?
- Kto z kim jest w takiej relacji?
- Jakie zdania temu towarzyszą? Co jest przedmiotem przekonywania?

Czas na przygotowanie ostatnich scen to ok. 10 min. Po upływie tego czasu grupy kolejno odgrywają stworzone sceny. Po każdej ze scen zapytaj oglądających:

- Co teraz zobaczyliście?
- Które elementy znacie z doświadczenia?
- Jak być świadomym odbiorcą? Ja być świadomym mówcą?

ETAP 4 - PODSUMOWANIE (ok. 5 min)

Stańcie wszyscy w kręgu i korzystając formuły pierwszego, zróbcie rundę haseł / zdań, z którymi każda osoba kończy warsztaty – do których będzie też dodany uwypuklający treść sposób jej wypowiedzenia i ruch lub gest.

Zajęcia 6: Granice wspólnotowości (60 min)

Cel	Przyjrzenie się rodzajom rozwiązań socjalistycznych
Niezbędne materiały	Wersety 591-596 oraz 604-610 utworu „Sejm kobiet”: „ <i>Bo powiem, że wszystko powinno być wspólne (...)</i> ” oraz „ <i>Bo nikt już i nic nie zrobi przez biedę i wszyscy mieć będą wszystko (...)</i> ” (oryginały lub ksero tych fragmentów, tak by połowa grupy miała wersety 591-596, a druga połowa 604-610) Flipchart i markery lub zwykła tablica do pisania

ETAP 1 - ROZGRZEWKĄ ROZWIJAJĄCĄ EKSPRESJĘ (ok. 10 min)

Stańcie w kręgu i odwróćcie się do siebie plecami. Powiedz, że za chwilę z Twojej strony padnie nazwa emocji / odczucia, po czym na Twoje klaśnięcie wszyscy odwracają się do środka kręgu, spontanicznie pokazując w stop-klatce odzwierciedlenie tej emocji / odczucia. Na drugie klaśnięcie będzie zmiana stop-klatki, czyli inny wyraz tego samego stanu emocjonalnego. Na trzecie klaśnięcie znów wszyscy stają plecami i odbędzie się kolejna runda. Hasła do kolejnych stop-klatek:

- ROZCZAROWANE
- STRACH
- NADZIEJA
- RADOŚĆ
- ZNUŻENIE
- GNIEW
- IRYTACJA

Podsumuj ćwiczenie pytaniami: Które stany emocjonalne / odczucia było Wam łatwiej pokazać w dwóch odsłonach? A które trudniej? Z czym to się może wiązać?

ETAP 2 – ANALIZA FRAGMENTU UTWORU LITERACKIEGO (ok. 15 min)

Podziel grupę na dwa podzespoły rozdając każdej osobie losowo fragment tekstu literackiego (wersety wskazane w tabelce). Poproś, aby osoby uczestniczące dobrały się w grupy wg numerów wersetów jakie otrzymały.

Rozdaj każdemu zespołowi kartkę flipchart i marker oraz zaproś do przeczytania otrzymanego fragmentu, aby mogli zacząć dyskusję wokół pytań, które zapisz na flipcharcie lub tablicy:

- 1) O jaki rodzaj „wspólnego” / „wszystkiego dla wszystkich” wg Was chodzi? Po co? – Zapiszcie odpowiedź w formie hasła lub jednego zdania na górze kartki.
- 2) Jakie emocje¹⁵ stoją / mogą stać za tymi pomysłami? - Zapiszcie je w formie listy (jedna pod drugą) na otrzymanych kartkach (po lewej stronie).

Daj grupom ok. 7 min. na przeczytanie i dyskusję, zapisanie emocji. Po czym zaproś do podzielenia się na forum listą jaką opracował każdy zespół.

W drugim kroku poproś o dopisanie rozwinięcia przy każdej emocji, np. jeśli padł „strach”, to rozwinięcie będzie odpowiedzią na pytanie „O co? / Przed czym?”, „złość” – „Na co? / „W związku z czym?”, „nadzieja” – „Na co?” itd.

ETAP 3 – SZUKANIE ODZWIERCIEDLENIA ANALIZOWANYCH MECHANIZMÓW W DZISIEJSZYM ŚWIECIE (ok. 25 min)

Zespoły nadal zostają w składach, w których pracowały wcześniej ale zamieniają się kartkami, na których są wypisane emocje / odczucia i rozwinięcie do nich.

Mają 10 min. na to, aby przeczytać co zapisała inna grupa i przedyskutować w jakich sytuacjach, obecnych w naszym aktualnym otoczeniu, występują te mechanizmy. Wybrać jedną, najbardziej klarowną dla wszystkich sytuację i przygotować w postaci sceny.

- A) Zaproś do prezentacji sceny pierwszą grupę. Na zakończenie zapytaj oglądających:
- Co zobaczyliście? Co cechuje tę sytuację?
 - Jakie emocje są tłem dla tej sytuacji?

¹⁵ Jeśli grupa ma trudność z nazywaniem emocji, możecie wcześniej wspólnie zrobić listę emocji lub skorzystać z kart „Gra na emocjach”.

Tak samo przeanalizujcie scenę drugiej grupy. W wypowiedzi mogą włączać się też autorzy i autorki scen.

B) Ostatnim zadaniem dla każdego zespołu jest przygotowanie sceny pokazującej długofalowe konsekwencje sytuacji pokazanej w scenie drugiej grupy (tej, którą oglądali).¹⁶

Kiedy sceny będą gotowe, grupy kolejno odgrywają to, co przygotowały. Po każdej ze scen zapytaj oglądających:

- Co teraz zobaczyliście?
- Jakie wnioski z tego płyną?

ETAP 4 - PODSUMOWANIE (ok. 10 min)

Usiądźcie wszyscy w kręgu. Zaproś grupę do refleksji: Jakie nowe myśli przychodzą Wam do głowy kiedy teraz wracamy do haseł z tekstu „wspólne” i „wszystko dla wszystkich”?

¹⁶ W zależności od tego co było pokazane w poprzednich scenach, może to być instrukcja typu: długofalowe skutki pokazanego rozwiązania, konsekwencje braku zmiany / reakcji w danej sytuacji itd.

Zajęcia 7: Różnice w opiniach i poglądach (60 min)

Cel	Przyjrzenie się sytuacjom dot. różnic poglądowych w relacjach między ludźmi
Niezbędne materiały	Werset 750 utworu „Sejm kobiet” (oryginały lub ksero tych fragmentów) Flipchart i markery lub zwykła tablica do pisania

ETAP 1 - ĆWICZENIE WPROWADZAJĄCE DO TEMATU (ok. 20 min)

Zaproś grupę do podzielenia się na dwie podgrupy (może być przez odliczanie 1-2). Zadaniem każdego zespołu będzie wymyślenie trzech różnych sposobów chodzenia po sali, które oddadzą stwierdzenie „RÓŻNICA POGLĄDÓW”. Sposób chodzenia rozumiany jako powtarzalny sposób wykonywania kroków z dodanymi gestami i/lub dźwiękami – trochę jak choreografia. Daj grupom ok. 5 min. na poszukanie różnych sposobów i wybór trzech w ustalonej kolejności.

Następnie poproś, aby stanęli w dwóch rzędach naprzeciwko siebie, pod jedną ze ścian sali. Najlepsze ustawienie to twarzami do siebie na odległość dwóch kroków. Powiedz, że za chwilę odbędzie się coś w stylu bitwy na kroki. Drużyna która stoi plecami do ściany ruszy do przodu w pierwszym stylu chodzenia jaki ustalili (każda osoba idąca w jednej linii wykonuje to samo). Drużyna, która stoi naprzeciwko niej, cofa się do momentu aż dojdzie do drugiej ściany sali. Po czym następuje „odwet”, czyli druga drużyna idzie w stylu, który ustalili jako pierwszy. Łącznie odbywa się 6 rund (każda drużyna wykonuje po 3 style kroków).

W kolejnym kroku poproś, aby osoby, które stały naprzeciwko siebie dobrały się w dwójki. Każda dwójka staje pod jedną ze ścian sali (naprzeciwko innej ściany). Ich zadaniem będzie powtórzyć te 6 stylów chodzenia (trzy od osoby z jednej drużyny i trzy od osoby z drugiej drużyny). Tym razem chodzą obok siebie – jedna osoba inicjuje styl chodzenia, druga dołącza naśladowując go. Kiedy dojdą do ściany, zmieniają styl chodzenia na ten zaproponowany przez drugą osobę. Robią wspólnie 6 rund.

Usiądźcie w kręgu, aby podsumować to doświadczenie. Skorzystaj z pytań poniżej:

- Jakie odczucia mieliście podczas pierwszego podejścia (chodzenia w dwóch rzędach)? Co je wzmacniało?
- Co było komfortowe, co mniej?

- Jakie odczucia mieliście podczas drugiego podejścia (chodzenia w dwójkach)? Co je wzmacniało?
- Co tu było komfortowe, co mniej?
- Czego analogią / metaforą w życiu codziennym może być pierwszy sposób chodzenia? A czego drugi?
- W jakich kwestiach / zagadnieniach widzicie najsilniejsze różnice w poglądach?¹⁷

Odpowiedzi na ostatnie pytanie spisz na flipcharcie i powiedz, że za chwilę do nich wrócicie.

ETAP 2 - ANALIZA FRAGMENTU UTWORU LITERACKIEGO I JEGO ZNACZENIA W SZERSZYM KONTEKŚCIE (ok. 35 min)

Rozdaj każdej osobie fragment tekstu literackiego (werset wskazany w tabelce). Poproś o przeczytanie, a następnie zapytaj czego tu dotyczy różnica poglądów oraz gdzie w dzisiejszych czasach dostrzegają podobne dyskusje (między kim a kim / między jakimi grupami społecznymi).

Poproś, aby osoby siedzące obok siebie utworzyły dwójki oraz zajęły takie miejsce w sali żeby móc swobodnie rozmawiać. Poproś, aby osoby w dwójkach zastanowiły się jakie emocje mogą towarzyszyć postaciom podczas rozmowy, jak one mogą zmieniać się w czasie. A następnie zaproś wszystkie dwójki do kolejnych odsłon sceny wg poniższej sekwencji (instrukcje wprowadzaj stopniowo):

1. Odegranie rozmowy z uwzględnieniem emocji, o których osoby w dwójce rozmawiały wcześniej (wszystkie dwójki odgrywają w tym samym czasie).
2. Odegranie rozmowy z wyłączeniem słów, zostawiając tylko ruchy, gesty i postawę ciała – tak aby uwypuklić emocje postaci (wszystkie dwójki odgrywają w tym samym czasie).
3. Każda dwójka wybiera jedno zagadnienie z listy spisanych na flipcharcie podczas podsumowania ćwiczenia z poprzedniego etapu¹⁸. A następnie zachowując przekaz niewerbalny opracowany przez siebie w pkt. 2, dodaje

¹⁷ Jeżeli wśród odpowiedzi na wcześniejsze pytanie zaczną pojawiać się już odpowiedzi nawiązujące do kolejnego pytania, odnieś się do nich w tym kolejnym pytaniu.

¹⁸ Jeśli dwójek jest więcej niż zagadnień spisanych na flipcharcie, można przydzielić po dwie dwójki do danego zagadnienia.

postaciom wypowiedzi adekwatne do ruchów, gestów i postawy ciała, ale dotyczący wybranego zagadnienia. Akcja sceny i postaci są z dzisiejszych czasów. Mają na przygotowanie nowej treści sceny ok. 5 min.

4. Kolejno następują prezentacje poszczególnych dwójek.

Omówienie

Usiądźcie wszyscy w kręgu, aby omówić znaczenie poszczególnych scen przygotowanych przez dwójki. Możesz skorzystać z poniższych pytań:

- Które zdania / zachowania szczególnie zapadły Wam w pamięć? Co miało na to wpływ?
- Które zagadnienia i związana z nimi wymiana zdań była Wam osobiście najbliższa?
- Jakie tematy, które są obecne w Waszym otoczeniu i wiążą się z różnicą zdań są dla Was już męczące bądź frustrujące?
- O co wg Was warto dbać, aby pomimo różnic w poglądach zachować kulturę dyskusji?

ETAP 4 - PODSUMOWANIE (ok. 5 min)

Stańcie wszyscy w kręgu. Poproś, aby każda osoba – mając na względzie gesty i postawy oglądane w dzisiejszych scenach – zastanowiła się jaki jeden gest lub komunikat niewerbalny, który sprzyja budowaniu kultury dyskusji, chce częściej świadomie stosować w rozmowach z innymi. Po czym zaproś grupę do rundy ruchów.

Zajęcia 8: Jak dają, to (nie)bierz (60 min)

Cel	Zainicjowanie dyskusji dot. korzystania z ulg i przywilejów w sytuacjach kiedy możemy godnie żyć bez nich (a są osoby lub grupy, które potrzebują ich bardziej)
Niezbędne materiały	Wersety 856-965 utworu „Sejm kobiet” (oryginały lub ksero tych fragmentów) Flipchart i markery lub zwykła tablica do pisania

ETAP 1 - ROZGRZEWKĄ PRZYGOTOWUJĄCA DO IMPROWIZACJI (ok. 15 min)

Poproś osoby uczestniczące, aby dobrały się w dwójki. Zaproś dwójki do tego, żeby wyobraziły sobie, że są znajomymi, którzy dawno się nie widzieli i przypadkowo spotykają się w parku. Każda dwójka siada na krzesłach obok siebie, tak jakby siedziała na parkowej ławce.

Pierwsza osoba zaczyna zdaniem: „A co u Ciebie słychać?”, druga udzielając odpowiedzi używa zdania lub pytania, w którym pierwsze słowo zaczyna się na literę „B”. I tak kontynuują naprzemiennie logiczny dialog, gdzie kolejne zdania lub pytania będą rozpoczynały się następującymi po sobie literami alfabetu. Kończą, gdy dojdą do „Z”. Wszystkie dwójki rozmawiają ze sobą w tym samym czasie.

W drugim kroku odbywa się rozmowa pomiędzy osobami, podczas której można używać tylko pytań. Osoby odpowiadają sobie pytaniem na pytanie. Tu mogą być dowolne pytania, bez konieczności utrzymania spójności następujących po sobie wypowiedzi. Tutaj również wszystkie dwójki rozmawiają ze sobą w tym samym czasie przez ok. 2-3 min.

ETAP 2 - ANALIZA FRAGMENTU UTWORU LITERACKIEGO I JEGO ZNACZENIA W SZERSZYM KONTEKŚCIE (ok. 35 min)

Usiądźcie w kręgu. Rozdaj każdej osobie fragment tekstu literackiego (wersety wskazane w tabelce). Poproś o przeczytanie, a następnie przedyskutujcie jak rozumiecie ten fragment. Możesz skorzystać z pytań poniżej:

- O czym dla Was jest ta rozmowa? Co ona pokazuje?
- Jakiego typu przekonania mogą stać za wypowiedziami postaci?

Podziel grupę na cztery podgrupy. Powiedz, że zapraszasz każdą podgrupę do dalszego eksplorowania na tej sceny i każdą w inny sposób.

Pierwsza: Pozostaje w konwencji antycznej. Rozwija tę scenę szukając dodatkowych min. 5 pytań jakie mogłaby zadać już pytająca postać oraz możliwych odpowiedzi. Tak, aby uwypuklić tok myślenia każdej z postaci. Pytania mogą być dodane w dowolnym miejscu oryginalnego dialogu.

Druga: Pozostaje w konwencji antycznej. Zmienia dynamikę toczonej rozmowy w odwrotną stronę, tj. postać, która dotychczas odpowiadała – zadaje pytania. Postać, która dotychczas pytała – odpowiada, prezentując swoje podejście do tematu.

Trzecia: Zastanawia się nad analogiczną dyskusją, która osadzona byłaby w dzisiejszych czasach i dotyczyła podobnej kwestii (czerpania korzyści, pomimo ich zbytku). Dopasowuje postaci (kto z kim może rozmawiać i co jest przedmiotem dyskusji) oraz tworzy dialogi (pytania i odpowiedzi adekwatne do sytuacji). Szuka minimum 4 pytań które umożliwiłyby poznanie perspektywy osoby „nastawionej na branie”.

Czwarta: Zastanawia się tak, jak druga grupa nad odwrotnym kierunkiem dyskusji (patrzenie na profity i przywileje pod kątem potrzeb), z tym że osadza ją w dzisiejszych czasach. Dopasowuje postaci (kto z kim może rozmawiać i co jest przedmiotem dyskusji) oraz tworzy dialogi (pytania i odpowiedzi adekwatne do sytuacji). Szuka minimum 4 pytań które umożliwiłyby poznanie perspektywy osoby „nastawionej na dostosowywanie do potrzeb”.

Przeznaczcie maks. 15 min. na przygotowanie scen, po czym zaprosz je kolejno do prezentacji. Po każdej prezentacji podsumujcie wspólnie przekaz. Możesz skorzystać z pytań poniżej:

- Jakie pytania były dla Was kluczowe w tej rozmowie?
- Które argumenty były dla Was najbardziej rzeczowe? Czemu te?

ETAP 4 - PODSUMOWANIE (ok. 10 min)

Usiądźcie wszyscy w kręgu. Poproś osoby uczestniczące o chwilę refleksji nad pytaniem, a następnie podzielenie się odpowiedziami. Zaznacz, że każda odpowiedź jest w porządku, że w grupie mogą pojawić się różne perspektywy i zachęcaj, aby każdą z nich wzajemnie uszanować.

Pytanie¹⁹: Który sposób myślenia jest mi osobiście bliższy? / Jaki jest mój pogląd na zagadnienie, które dziś analizowaliśmy?

¹⁹ Do wyboru.

Zajęcia 9: Zarys spektaklu Teatru Forum (90 min)

Cel	Wspólne przyjrzenie się tematom, które warto dalej eksplorować w formule spektaklu Teatru Forum
Niezbędne materiały	Po jednym egzemplarzu fragmentów utworu „Sejm kobiet”, które były analizowane na poprzednich zajęciach (łącznie 6 kompletów). Flipchart Markery (min. tyle, ile jest osób uczestniczących w zajęciach)

ETAP 1 - ROZGRZEWKA WSPIERAJĄCA LATERALIZACJĘ PÓŁKUL (ok. 5 min)

Zaproś osoby uczestniczące, aby dobrały się w dwójki. Osoby w dwójce stają naprzeciwko siebie (w miarę daleko od innych dwójek, aby sobie nie przeszkadzać). Powiedz, że ćwiczenie, do którego zapraszasz będzie miało 4 rundy.

Każdą rundę wprowadzaj, po zakończeniu poprzedniej. Runda trwa ok. 20-30 sek.

1. Osoby w dwójce liczą naprzemiennie od 1 do 3. Liczą „1-2-3” w zapętleniu do momentu usłyszenia od Ciebie „stop”.
2. Na jeden usuwamy głos i wprowadzamy ruch. Od tej pory zamiast mówienia „1” jest klaśnięcie (czyli sekwencja: „klaśnięcie-2-3”). Wykonują sekwencję w zapętleniu do momentu usłyszenia od Ciebie „stop”.
3. Na dwa usuwamy głos i wprowadzamy podskok. W tej rundzie sekwencja jest: „klaśnięcie-podskok-3”. Wykonują ją w zapętleniu do momentu usłyszenia od Ciebie „stop”.
4. Zaproś każdą dwójkę, aby ustaliła jaki dźwięk wprowadza u siebie zamiast „3”. I rusza ostatnia runda w sekwencji: „klaśnięcie-podskok-dźwięk”. Wykonują ją w zapętleniu do momentu usłyszenia od Ciebie „stop”.

Na zakończenie każda dwójka przybija sobie piątki.

ETAP 2 – WSPÓLNE PRZYPOMNIENIE DOTYCHCZAS PORUSZANYCH ZAGADNIENÍ I WYBÓR TRZECH DO DALSZEGO EKSPLOWANIA (ok. 20 min)

Zaproś osoby uczestniczące, aby dobrały się w sześć grup (może być poprzez odliczanie do 6). Rozdaj każdej grupie po jednym komplecie wersetów, które wspólnie analizowaliście na poprzednich zajęciach.

Poproś, aby grupy przeczytały i przypomniały sobie różne sceny tworzone w odniesieniu do tych wersetów podczas zajęć, a następnie wybrały jedną, którą odtworzą aby przypomnieć ją wszystkim. Taką, która najbardziej przypomni zagadnienie / mechanizm jaki wtedy wspólnie omawialiście.

Daj grupom ok. 10 min. na przypomnienie treści i przygotowanie do odtworzenia sceny. Podkreśl, że sceny nie muszą być odtworzone 1:1, ma im towarzyszyć ogólna myśl i to, jak oni ją teraz (po upływie czasu) pamiętają.

Po tym czasie zaproś grupy do odegrania wg kolejności wersetów jakie analizowaliście na poszczególnych zajęciach. Po przedstawieniu sceny przez każdą grupę, zapytaj oglądających jak, swoimi słowami, nazwaliby pokazaną sytuację, jakie mają skojarzenia zarówno do tego co zobaczyli, jak też do tego co pamiętają z zajęć kiedy ta scena była eksplorowana.

Podziel flipchart na 6 równych, poziomych pól. W tych polach kolejno spisuj hasłami, to co mówią oglądający komentując każdą z sześciu odtworzonych scen. Jednocześnie w każdym z pól, pod zapisanymi hasłami zostaw wolne miejsce.

Kiedy wszystkie sześć grup pokaże przygotowane sceny i do każdej z nich będziecie mieć spisane hasła – skojarzenia tematyczne, rozdaj każdej osobie jeden marker. Powiedz, że każda osoba ma do dyspozycji dwa głosy. Głosy które będą wyrażone przez plusy postawione w polach, które wspólnie widzicie na flipcharcie.

Zaproś każdą osobę, aby zastanowiła się nad tym. Możesz skorzystać z pytań poniżej:

- Do którego/-ych z sześciu zagadnień jest Ci osobiście najbliższe?
- Które są dla Ciebie ważne? Które widzisz w swoim codziennym życiu i postrzegasz je jako ważne społecznie kwestie.
- Na aspekty, którego zagadnienia masz wewnętrzną niezgodę, bo postrzegasz je jako niesprawiedliwe?

Następnie poproś, aby osoby uczestniczące podeszły do flipcharta i postawiły swoje dwa plusy pod tymi hasłami, skojarzeniami – które chciałyby dalej eksplorować

tworząc spektakl. Można postawić dwa plusy przy jednym zagadnieniu lub rozdzielić je pomiędzy dwa wybrane zagadnienia.

Kiedy wszyscy oddadzą swoje głosy, podliczcie je wspólnie. Odrzućcie najpierw te zagadnienia, które nie otrzymały żadnego głosu (np. skreślając je). Potem skupcie się na trzech, które mają najwięcej głosów. Możesz dopytać o to, co stało za takim wyborem.²⁰

ETAP 3 - MECHANIKA TEATRU FORUM (ok. 30 min.)

Poproś grupę, aby podzieliła się na dwa zespoły. Zadaniem każdego zespołu będzie stworzyć maszynę do produkcji radości.

Proces tworzenia maszyny wgląda w taki sposób, że jedna osoba staje przed swoim zespołem, wykonując jakiś ruch i/lub dźwięk jako jeden z elementów maszyny. Do niej dołącza się kolejna osoba ze swoim ruchem i/lub dźwiękiem. Następnie kolejno dołączają pozostałe osoby – tak, aby stworzyć rytmicznie pracującą maszynę.

Po ok. 5 min. na przygotowanie i testowanie różnych wersji ruchów i dźwięków, zaproś grupy do prezentacji. Podsumujcie co było wspólnego dla obydwu maszyn, a w czym się różniły.

W kolejnym kroku poproś zespoły, aby stworzyły maszynę do produkcji niesprawiedliwości. Najpierw daj im czas na przygotowanie i przetestowanie różnych wersji. A następnie zaproś do prezentacji. Najpierw jedną maszynę, a potem drugą. Zatrzymajcie się na chwilę przy drugiej maszynie (osoby ją prezentujące zostają przez jakiś czas w swoich pozycjach, może być w stop-klatce). Zapytaj oglądających ją o ich odbiór maszyny – możesz skorzystać z poniższych pytań:

- Które elementy generują największą niesprawiedliwość / presję / ucisk?
- Który/-e element/-y najmocniej odczuwają siłę niesprawiedliwości lub presji?
- *[Jeżeli maszyna jest tak skonstruowana, że aby zobaczyć niesprawiedliwość, element jej poddany musiałby pochodzić z zewnątrz]* Jak odczuwałyby niesprawiedliwość elementy lub podmioty poddane działaniu maszyny?

Mając omówiony sposób działania maszyny zaproś grupę oglądających do znalezienia sposobów przeciwdziałania sile niesprawiedliwości lub presji / ucisku.

²⁰ Jeżeli jest więcej zagadnień z podobną liczbą głosów, które tworzą pulę więcej niż trzy zagadnienia możecie podyskutować o aspektach tych zagadnień, które osoby uczestniczące najmocniej dostrzegają w swoim życiu i jednocześnie wiążą się one z silnym poczuciem niesprawiedliwości.

Np. przez analizę, jak mógłby inaczej zachować się dany element maszyny poddawany niesprawiedliwości, aby zmniejszyć jej siłę.

Przetestujcie kilka propozycji wprowadzając zmianę. Osoba spośród widzów, która ma pomysł na inne działanie elementu maszyny, zamienia się z osobą, która była nim do tej pory. Uruchomcie maszynę i sprawdźcie jak zmiana ruchów lub dźwięków tego elementu wpłynie na jej odbiór. Każdą interwencję w działanie maszyny omówcie wspólnie:

- Co się zmieniło?
- Jaka to mogła być sytuacja niesprawiedliwości w rzeczywistym świecie? Jakim rodzajem działania / reakcji była wprowadzona zmiana?

Po zakończonym ćwiczeniu²¹ zróbcie symboliczne otrzepanie ciała zdejmując z siebie przyjmowane role i gesty. Usiądźcie w kręgu. Na przykładzie tego ćwiczenia opowiedz grupie czym jest Teatr Forum²². Na czym polega antymodel i jaka dramaturgia spektaklu, jak jest rola widzów, kim jest protagonista, antagoniści i potencjalni sprzymierzeńcy. Kim jest joker i jaka jest jego rola zarówno podczas tworzenia spektaklu, a następnie jego moderowania.²³

ETAP 4 – STWORZENIE PIERWSZEGO ZARYSU SCENY DO SPEKTAKLU (30 min)

Wróćcie do flipcharta, gdzie są spisane zagadnienia i dostawione głosy dot. chęci dalszego eksplorowania scen. Skupcie się na jednym z trzech wybranych zagadnień.

Podziel grupę na trzy zespoły. Poproś, aby każdy zespół mając informacje o Teatrze Forum, opracował swoją wersję sceny dot. tego zagadnienia. Może inspirować się scenami, które były prezentowane na wcześniejszych zajęciach lub dodać / uwypuklić coś nowego. Elementy, na których skupiają się zespoły to:

- Scena jest antymodelem (nie pokazuje rozwiązań, a zaprasza do ich szukania pokazując opresję / niesprawiedliwość).

²¹ Możecie eksplorować możliwości zmiany w jednej maszynie, bądź w obydwu. Tu celem jest głównie pokazanie mechaniki Teatru Forum. Jeśli jednak zauważysz, że drugiej grupie też będzie zależało, aby popracować nad stworzoną przez nich maszyną – weź pod uwagę tę potrzebę.

²² Możesz skorzystać ze swojej wiedzy, bądź z fragmentów (np. str. 7-8) jednej z naszych publikacji: <http://stop-klatka.org.pl/poczatki-teatru-legislacyjnego-w-polsce-przeczytaj-nasza-najnowsza-publicacje/>

²³ <https://epdf.pub/theatre-of-the-oppressed7cba15b62051fc294bbbde474eb2967673985.html>

-
- Jest widoczny/-a protagonista/-ka (jako reprezentantka konkretnej grupy społecznej, wiekowej, która żyjąc w społeczeństwie wspólnie z innymi grupami doświadcza gorszej pozycji).

Przeznaczcie ok. 15 min . na przygotowanie scen, a następnie zaprosz grupy do prezentacji. Obejrzyjcie kolejno wszystkie trzy sceny. Podsumujcie:

- Co było podobnego w tych scenach?
- Co było unikalnego w poszczególnych wersjach?
- Co miało najmocniejszy wydźwięk?
- Jak mógłby wyglądać ostateczny kształt sceny, gdyby z tych trzech zrobić jedną?

Bazując na odpowiedziach na powyższe pytania stwórzcie jeden ostateczny kształt wybranej sceny. Zaprosz chętne osoby do jej odegrania.²⁴

ETAP 5 - PODSUMOWANIE (5min)

Usiądźcie lub stańcie wszyscy w kręgu. Poprosz każdą osobę, aby w jednym zdaniu podsumowała swój dzisiejszy udział w warsztatach.

²⁴ Warto utrwalić tę wersję na nagraniu wideo.

Zajęcia 10: Dążenie do stworzenia ostatecznej wersji spektaklu (90 min)

Cel	Wspólne opracowanie trzech scen do spektaklu umożliwiającego szukanie rozwiązań poprzez interwencje widowni
Niezbędne materiały	Flipchart z poprzednich zajęć (z zagadnieniami i oddanymi głosami) Ew. drobne rekwizyty, które będą użyte w scenach Kartki A4 i markery

ETAP 1 - ROZGRZEWKA ROZWIJAJĄCA TWÓRCZE MYŚLENIE (ok. 10 min)

Stańcie wszyscy w kręgu. Poproś, aby do środka weszły dwie osoby i stanęły naprzeciwko siebie podając sobie ręce (zastygają w stop-klatce). Zapytaj grupę jaką historię tu widzą (wymieńcie kilka różnych wersji).

Następnie poproś jedną z osób stojących w środku, aby wróciła do kręgu. Na środku zostaje „połowa” dotychczasowego obrazu. Zaproś chętną osobę żeby weszła do środka i na nowo uzupełniła obraz dostawiając się do niego, ale w taki sposób, aby opowiadał już inną historię.

Po czym osoba, która się dostawiła zostaje w środku, a odchodzi osoba, która była już tam wcześniej i tworzyła pierwszy obraz. Zróbcie kilka rund (np. 4) z uzupełnianiem i zmienianiem obrazu, za każdym razem rozmawiając o tym, jaka teraz mogłaby być historia.

W kolejnym kroku poproś osoby uczestniczące, aby dobrały się w trójki. W każdej trójce osoby dzielą się na A, B i C. W każdej trójce osoby A i B tworzą pierwszy obraz, np. stają plecami do siebie z założonymi rękami (tak jakby były na siebie obrażone). Po chwili osoba A wychodzi z obrazu, który uzupełnia osoba C nadając mu już inne znaczenie (na tej samej zasadzie jak odbywało się to na forum). I tak, sekwencyjnie, wszystkie trójki równolegle szukają wieloznaczności w gestach i postawach ciała. Praca taka trwa ok. 3-4 min.

Po ćwiczeniu możecie krótko podsumować odczucia: Co było dla Was łatwe? Co sprawiało wyzwanie?

ETAP 2 – PRACA NAD KOLEJNYMI SCENAMI DO SPEKTAKLU (ok. 40 min)

Wróćcie do flipcharta z zapisanymi zagadnieniami. Skoncentrujcie się na dwóch pozostałych scenach z największą liczbą głosów.

Podziel grupę na trzy zespoły. Zaproś je do wypracowania ostatecznego kształtu obydwu scen. Zajmijcie się najpierw jedną – korzystając z formuły opisanej w Etapie 4 poprzednich zajęć. A następnie opracujcie ostateczny kształt drugiej.

Ustalcie wspólnie kolejność scen, pamiętając o dramaturgii Teatru Forum, szczególnie o efekcie kuli śniegowej. Odegrajcie całość opartą o trzy sceny (jedną z poprzednich zajęć i dwie z aktualnych).

Zapytaj osoby uczestniczące o ich wrażenia:

- Co dla Was jest mocne w tych scenach zestawionych ze sobą?
- Jakie pytania stawiają poszczególne sceny? Jakie pytanie stawiamy całym spektaklem?²⁵

ETAP 3 – MOTYWACJE POSTACI (ok. 25 min)

Podziel grupę na tyle podgrup ile jest postaci w spektaklu. Każdej podgrupie rozdaj kartkę i marker. Poproś, aby stworzyli tzw. karty postaci. Na górze piszą imię i funkcję bądź nazwę roli (jeśli to po prostu reprezentant jakiejś grupy społecznej). Niżej odpowiadają na pytania:

- Co jest dla niej / niego w życiu ważne?
- Jakie ma dążenia, cele?
- Czego się obawia?
- Jakie ma nastawienie do protagonisty/ki? Co o nim/niej myśli?

Po opracowaniu kart, wybrana osoba lub osoby²⁶ z grupy przyjmują rolę tej postaci. Stają w jednej linii, w stop-klatce oddającej charakter tej postaci.

Następnie zapraszaj kolejno po jednej postaci na tzw. gorące krzesło. Osoba w roli siada na krześle stojącym naprzeciwko pozostałych osób, które zadają jej pytania.

²⁵ Możesz zapisać te pytania, tak aby towarzyszyły Wam w dalszej pracy.

²⁶ Jeśli w spektaklu daną rolę / grupę społeczną odgrywa kilka osób.

Celem pytań jest pogłębienie rozumienia roli i wzajemnych powiązań między postaciami oraz szukanie możliwych reakcji na zmiany proponowane w przyszłości przez publiczność wcielającą się w rolę protagonisty/-ki.²⁷

ETAP 4 - PODSUMOWANIE (10 min.)

Usiądźcie wszyscy w kręgu. Zapytaj o odczucia po dzisiejszych zajęciach oraz o potrzeby dot. domknięcia pracy nad spektaklem. Tak zaplanuj dalszą pracę (próby i ćwiczenie interwencji, dobranie elementów scenografii, rekwizytów i ew. muzyki), aby uwzględnić potrzeby jakie padły w rundce.

²⁷ To, co warto jeszcze zrobić przed spektaklem z publicznością, to (poza dalszymi próbami) robocze przećwiczenie we własnym gronie możliwych interwencji.

